

Л. Палюх,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Незалежний суд є необхідною умовою існування правової демократичної держави; у цьому контексті не менш важливе значення має належне забезпечення порядку виконання судових рішень. Одним із аспектів права на справедливий суд, закріпленого у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є право на виконання остаточного судового рішення. Група норм, що передбачають відповідальність за посягання на встановлений порядок виконання судових рішень, віднесена законодавцем до кримінальних правопорушень проти правосуддя (у Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК України) – розділ XVIII; у проекті КК України, розробленим робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президенті України – книга восьма «Злочини та проступки проти правосуддя» [1]). В межах книги восьмої виділено розділ 8.3 «Злочини та проступки проти порядку виконання судового рішення». На основі аналізу зазначеного розділу видається доцільним висловити деякі міркування щодо передбаченого в чинному КК України стану кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень, а також щодо змістовного наповнення розділу 8.3 проекту КК України.

Питання про кримінальну відповідальність за посягання на вста-

новлений порядок виконання судових рішень розглядали у своїх працях В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, В. А. Головчук, О. Р. Романишин. Проблеми кримінальної відповідальності за окремі види правопорушень проти правосуддя розглядали Г. І. Богонюк, М. О. Букач, В. В. Налуцишин, О. В. Чорна, О. О. Дудоров, М. І. Омеляненко, В. П. Сабадаш, О. О. Соболева, В. О. Савченко, С. П. Старосольська, В. В. Шаблестий, Л. В. Чернозуб, С. О. Ященко, О. О. Книженко, О. В. Бринзанська, М. І. Хавронюк, О. М. Сокуренько, О. І. Плужнік, Д. О. Назаренко, В. М. Трубніков, Ю. В. Орел, інші науковці. При цьому здебільшого увага була приділена розгляду проблем відповідальності за окремі види кримінальних правопорушень, що посягають на встановлений порядок виконання судових рішень. Комплексно питання кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень за чинним КК України розглядали у своїх дисертаційних дослідженнях В. А. Головчук, О. Р. Романишин. Сьогодні, коли продовжується робота над проектом КК України, є необхідність висловити бачення із деяких ключових (концептуальних) питань кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень, а також сформулювати позицію щодо регламентації матеріальної підстави кримінальної відповідальності за

окремі правопорушення проти правосуддя у проєкті КК України.

У чинному КК України виділено норми, що встановлюють відповідальність за невиконання судового рішення (ст. 382 КК України) – загальна норма, а також спеціальні відносно неї норми, що передбачають відповідальність за невиконання, ухилення від виконання чи порушення режиму виконання: покарань (ч. 2 ст. 388, ст.ст. 389, 390, 391, 392, 393 КК України); інших заходів кримінально-правового характеру (ст.ст. 390-1, 394 КК України); адміністративних стягнень, інших заходів, що адміністративно-правовими за правовою природою (ст. 389-2, 390-1, 395 КК України); заходів, що мають кримінально-процесуальну правову природу (ч. 1 ст. 388, ст.ст. 390-1, 393 КК України); угод у кримінальному провадженні (ст. 389-1 КК України).

У книзі восьмій проєкту КК України значно скорочена кількість спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за невиконання окремих видів судових рішень. Зокрема, у розділі 8.3 передбачено відповідальність за такі злочини: невиконання або перешкоджання виконанню судового рішення (ст. 8.3.3); дії щодо майна, на яке накладено арешт, або майна, яке описане, підлягає конфіскації чи вилученню (ст. 8.3.4); ухилення від відбування покарання у виді ув'язнення на певний строк (ст. 8.3.5); втеча з місця ув'язнення або з-під варти (ст. 8.3.6); невиконання рішення Європейського суду з прав людини або Міжнародного кримінального суду. Як проступок у цьому розділі виділено невиконання такого заходу кримінально-правового характеру як засіб пробації (ст. 8.3.8) [1].

Слід відзначити як позитивний момент те, що у проєкті КК України критерієм систематизації норм по розділах в межах книг взято видовий об'єкт відповідних злочинів

і проступків, оскільки традиційно систематизація норм в межах Особливої частини кримінального закону здійснюється за таким критерієм як об'єкт складу кримінального правопорушення.

Якщо вести мову про чинний Кримінальний кодекс України, науковці по-різному визначають, що є видовим, основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 382, 388–395 КК України.

Низка науковців визначають видовий або основний безпосередній об'єкт зазначеної групи кримінальних правопорушень як складову (аспект) такого явища як «правосуддя». Зокрема, С. О. Ященко зазначила, що видовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 389-1 КК України, є правовідносини у сфері правосуддя в частині належного виконання судових рішень, ухвалених судами України, якими визначені каральні або некаральні заходи кримінально-правового характеру чи тимчасові профілактичні заходи спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі (ст. 369 КПК України, ст. 158 КВК України), а також правовідносини у сфері правосуддя в частині виконання рішень Європейського суду з прав людини [2, с. 4, 8]. В. А. Головчук зазначив, що основним безпосереднім об'єктом невиконання судового рішення є діяльність суду щодо здійснення правосуддя в частині точного та своєчасного виконання судових рішень [3, с. 9]. Щодо цього слід зазначити, що, як видається, група кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 382, 388, 389, 389-1, 389-2, 390, 390-1, 391, 392, 393, 394, 395 КК України, посягають не на відносини щодо здійснення правосуддя і не на відносини щодо здійснення судочинства, оскільки суспільні відносини щодо здійснення судочинства, в тому числі правосуддя, вже завершені на момент приведення

судового рішення до виконання. Як видається, їх об'єктом є суспільні відносини щодо реалізації встановленого законом порядку виконання судових рішень. Останні за своєю природою не є процесуальними відносинами, лежать поза межами суспільних відносин щодо здійснення судочинства.

У цьому контексті викликає зауваження розміщення норми про відповідальність за порушення вимог обмежувального засобу (ст. 8.2.18) у розділі 8.2 «Злочини та проступки проти сприяння правосуддю та діяльності органів правопорядку», оскільки обмежувальні заходи призначаються (у тому числі згідно з положеннями проекту КК України) на підставі судового рішення (ч. 2 ст. 3.6.5), а отже, зазначену норму слід було б передбачити у розділі проекту КК України, де пропонується передбачити норми про відповідальність за посягання на порядок виконання судового рішення (8.3).

Щодо змісту розділу про відповідальність за злочини та проступки проти порядку виконання судового рішення, видається доцільним доповнити цей розділ окремими спеціальними нормами.

Слід погодитися з тим, що введення надмірної кількості спеціальних норм там, де у цьому немає необхідності, і без дотримання розроблених у науці вимог законодавчої техніки, не відповідає критеріям соціальної зумовленості кримінально-правових норм (принципу ненадмірності заборони). Дослідники зазначають, що введення надмірної кількості спеціальних норм не відповідає такому елементу законодавчого напрямку правової визначеності як стабільність законодавства, який виявляється поряд з іншим також у співвідношенні у законодавстві загальних та спеціальних норм [4, с. 63]. Водночас слід зазначити, що негативним явищем є і прогалини у правовій охороні суспільних відносин або ситуація,

коли у кримінальному законі не проведена диференціація кримінальної відповідальності за діяння, що мають різний ступінь суспільної небезпеки. У цьому контексті видається доцільним установити у проекті КК України норму про відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості особою, засудженою вироком суду на підставі угоди про примирення або про визнання винуватості, - в частині, що не стосується призначеного покарання. Оскільки в іншому випадку такі діяння будуть кваліфікуватися за загальною нормою, яка передбачає відповідальність за невиконання або перешкоджання виконанню судового рішення (ст. 8.3.3), тоді як невиконання судового рішення у кримінальному провадженні характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпеки.

О. О. Книженко обгрунтовано зазначила, що поява в КК України статті 389-1 обумовлена кримінально-процесуальними новелами й потребою установлення кримінальної відповідальності за невиконання дій, які винний має вчинити на користь потерпілого у визначений строк, як це має місце під час укладення угоди про примирення (ст. 471 КПК України); невиконання обов'язків щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, та умов часткового звільнення від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування збитків державі під час укладення угоди про визнання винуватості [5, с. 77–85].

Водночас передбачення цієї норми у проекті КК України не повинно створювати необгрунтовану конкуренцію зі статтями, що встановлюють відповідальність за ухилення від виконання покарань. Тому видається доцільною така редакція цієї норми, де передбачалася б відповідальність за умисне невиконання особою, засудженою вироком суду на підставі угоди про примирення або про визнання вину-

ватості, угоди в частині, що не стосується призначеного покарання.

У ст. 390-1 КК України встановлено відповідальність за умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91¹ КК України, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом. Вище вже зазначалося, що у проекті КК України передбачена норма про відповідальність за порушення вимог обмежувального засобу (ст. 8.2.18). Зазначене діяння визначено як проступок. Водночас слід звернути увагу на те, що у законодавстві України передбачено окрім обмежувальних заходів, які мають кримінально-правову природу, також обмежувальні заходи, що передбачені у ч. 6 ст. 194 КПК України, тобто мають кримінально-процесуальну природу, а також заходи адміністративно-правового характеру (передбачені ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [6], ст.ст. 21-5, 21-8 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [7]). Однак у ст. 8.2.18 проекту КК України йдеться лише про порушення вимог обмежувального засобу, відповідно, який є засобом кримінально-правового характеру. Невиконання ж інших за правою природою заходів протидії домашньому насильству, виходячи із положень проекту КК України, буде кваліфікуватися за ст. 8.3.3 як невиконання або перешкоджання виконанню судового рішення (ст. 8.3.3), що віднесено до злочинів. Як видається, порушення вимог зазначених заходів, що мають адміністративно-правову природу, як правило, є менш небезпечним ніж обмежувальних заходів, призначених особі у кримінальному провадженні. Тому видається доцільним передбачити у проекті КК України, у розділі про злочини та проступки

проти порядку виконання судового рішення, у статті про відповідальність за порушення вимог обмежувального засобу, – також відповідальність за порушення (умисне невиконання) обмежувальних заходів, що мають кримінально-процесуальну природу та адміністративно-правову природу (спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству). При цьому, як видається, відповідальність за умисне невиконання таких заходів особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, повинно бути диференційована залежно від правової природи таких заходів з установленням більш суворої відповідальності за порушення (умисне невиконання) заходів, які мають кримінально-правову природу.

Слід зазначити, що у проекті КК України сфера застосування обмежувальних засобів розширена і не обмежується лише злочинами, пов'язаними із домашнім насильством: відповідно до ч. 2 ст. 3.6.6 суд може застосувати один чи декілька обмежувальних засобів, залежно від особливостей конкретного кримінального правопорушення та особи винного, – до осіб, яким призначено покарання за вчинення кримінального правопорушення, а також тим, які звільнені від покарання у випадках, передбачених у проекті КК України (ч. 1 ст. 3.6.6).

Ведучи мову про механізм реалізації низки із зазначених заходів, слід зазначити, що він викликає низку обґрунтованих зауважень з боку дослідників. Це важливо у контексті такого принципу криміналізації (або критерію соціальної зумовленості кримінально-правових норм) як процесуальної здійсненності переслідування.

Зокрема, ведучи мову про такий захід як заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства (п. 1 ч. 1 ст. 91-1 КК України), О. В. Чорна зазначає, що такий захід може бути реалізований виключно за

наявності у кривдника іншого місця проживання, оскільки в протилежному випадку матиме місце примусове позбавлення житла; в даному випадку постає питання про обмеження права власності на квартиру чи будинок, який належить кривднику; ці питання потребують нормативного врегулювання [8, с. 143].

Також фахівці наводять приклади із судової практики, коли суд відмовляв у видачі обмежувального припису (нагадаємо, заходу, який має адміністративно-правову природу) з мотивів порушення права власності особи.

Так, Рішенням Жовківського районного суду Львівської області від 12.12.2018 року у справі 444/3602/18 відмовлено у задоволенні заяви літньої жінки про видачу обмежувального припису, в якій вона просила суд заборонити її сину та невістці перебувати з нею в місці спільного проживання, строком на шість місяців. У своїй заяві постраждала писала про численні факти побиття з боку її родичів, та посилалася на висновки експертизи щодо ступеня тяжкості її тілесних ушкоджень; долучала письмові попередження заінтересованих осіб з боку поліції щодо недопустимості вчинення ними насильства в сім'ї.

У своєму рішенні суд зазначив, що «заявницею не доведено жодними доказами, що тілесні ушкодження, які виявлені у неї, вчинені саме заінтересованими особами. Крім того, суд врахував, що син заявниці є власником 1/3 частини житлового будинку, в якому вони проживають усі разом, та дійшов висновку, що видача обмежувального припису в будь-якому випадку буде обмежувати право заінтересованої особи на користування спільними із заявником приміщеннями, які належать йому, в тому числі на праві спільної власності [9].

Щодо такого заходу як заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово

чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин (п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України) дослідники зазначають, що виконання цього заходу є нереальним з погляду його практичної реалізації, оскільки працівники органів пробації фізично не зможуть реагувати на порушення такого заходу; відеофіксація судом не буде визнана допустимим доказом [8, с. 143]. Відповідно, зазначені вище обставини обумовлюють труднощі у притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які не виконують обмежувальні заходи, обмежувальні приписи.

Розглядувані питання можна вирішити шляхом передбачення у регулюючому законодавстві ефективного механізму контролю за виконанням зазначених заходів.

Зважаючи на викладене вище, на основі аналізу проекту КК України видається необхідним диференціювати кримінальну відповідальність за невиконання окремих видів судових рішень. Зокрема, доцільно було б доповнити розділ проекту КК України, в якому встановлено відповідальність за злочини та проступки проти порядку виконання судового рішення, спеціальною нормою про відповідальність за невиконання угод у кримінальному провадженні (угоди про примирення, про визнання винуватості). При цьому для уникнення конкуренції із нормами про відповідальність за ухилення від відбування покарань, у диспозиції цієї норми слід зазначити про умисне невиконання особою, засудженою вироком суду на підставі угоди про примирення або про визнання винуватості, угоди в частині, що не стосується призначеного покарання.

Кримінальні правопорушення, що виявляються у невиконанні обмежувальних заходів, посягають на встановлений порядок виконання судового рішення і призначаються (у тому числі згідно з положеннями проекту КК України на підставі судового

рішення (ч. 2 ст. 3.6.5)). У зв'язку з цим викликає зауваження розміщення у проєкті КК України норми про відповідальність за порушення вимог обмежувального засобу (ст. 8.2.18) у розділі 8.2 «Злочини та проступки проти сприяння правосуддю та діяльності органів правопорядку». Видається, що зазначену норму слід було б передбачити у розділі проєкту КК України, де пропонується передбачити норми про відповідальність за посягання на порядок виконання судового рішення (8.3). Крім цього, видається доцільним передбачити у статті про відповідальність за порушення вимог обмежувального засобу, – також відповідальність за порушення (умисне невиконання) обмежувальних заходів, що мають кримінально-процесуальну природу та адміністративно-правову природу (спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству). Видається, що відповідальність за умисне невиконання таких заходів особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, повинно бути диференційована залежно від правової природи таких заходів, із встановленням більш суворої відповідальності за порушення (умисне невиконання) таких заходів, призначених особі у кримінальному провадженні.

У статті розглянуто проблемні питання встановлення кримінальної відповідальності за правопорушення, що посягають на встановлений порядок виконання судових рішень. На основі аналізу чинного Кримінального кодексу України, проєкту Кримінального кодексу України, положень доктрини кримінального права, сформульовано позиції щодо систематизації в проєкті Кримінального кодексу України норм про відповідальність за посягання на встановлений порядок виконання судових рішень. Зважаючи на різну правову природу обмежувальних заходів (засобів), які можуть застосовуватися як у

кримінальному судочинстві, так і в порядку цивільного судочинства, а, також, відповідно, і на різний ступінь суспільної небезпеки діянь, які виявляються у невиконанні цих заходів особою, якій вони призначені, запропоновано у цій статті диференціювати відповідальність за умисне невиконання таких заходів особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, залежно від їх правової природи, із встановленням більш суворої відповідальності за порушення (умисне невиконання) таких заходів, призначених особі у кримінальному провадженні.

На основі аналізу розділу проєкту КК України про відповідальність за злочини та проступки проти порядку виконання судового рішення запропоновано доповнити цей розділ спеціальною нормою про відповідальність за невиконання угод у кримінальному провадженні (угоди про примирення, про визнання винуватості). Водночас з метою уникнення конкуренції із нормами про відповідальність за ухилення від відбування покарань, запропоновано передбачити у диспозиції цієї норми вказівку на умисне невиконання особою, засудженою вироком суду на підставі угоди про примирення або про визнання винуватості, угоди в частині, що не стосується призначеного покарання.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти правосуддя, кримінальна відповідальність, невиконання судових рішень, обмежувальні заходи, угоди у кримінальному провадженні.

Paliukh L. Criminal protection of the established order of executing court decisions: improvement prospects

The article deals with the problematic issues of establishing criminal liability for offenses that encroach on the established order of execution of court decisions. Based on

the analysis of the current Criminal Code of Ukraine, the draft Criminal Code of Ukraine, the provisions of the doctrine of criminal law, positions were formulated regarding the systematization of the norms of responsibility for encroachments on the established order of execution of court decisions in the draft Criminal Code of Ukraine. Taking into account the different legal nature of restrictive measures (measures), which can be applied both in criminal proceedings and in civil proceedings, as well as, accordingly, and the different degree of public danger in case of non-implementation of these measures by the person to whom they are intended, in this article it has been proposed to differentiate responsibility for intentional non-fulfillment of such measures by a person against whom such measures have been applied by the court, depending on the legal nature of such measures, with the establishment of stricter liability for violation (intentional non-fulfillment) of such measures assigned to a person in criminal proceedings.

Based on the analysis of the section of the draft Criminal Code of Ukraine on responsibility for crimes and misdemeanors against the order of execution of a court decision, it has been proposed to supplement this section with a special rule on responsibility for non-fulfillment of agreements in criminal proceedings (reconciliation agreements, plea agreements). At the same time, in order to avoid competition with the norms on responsibility for evasion of serving sentences, it has been proposed to include in the disposition of this norm an indication of intentional non-fulfillment by a person convicted by a court verdict on the basis of an agreement on reconciliation or on plea agreements, in the part that does not relate to the assigned punishment.

Key words: criminal offenses against justice, criminal liability, non-execution

of court decisions, restrictive measures, agreements in criminal proceedings.

Література

1. Текст Проекту нового Кримінального кодексу України, розроблений Робочою групою з питань розвитку кримінального права (станом на 23.06.2022 року). URL: <https://new-criminalcode.org.ua/criminal-code>
2. Яценко С. О. Кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 18 с.
3. Головчук В. А. Кримінально-правова охорона порядку виконання судових рішень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.
4. Навроцький В. О. Правова визначеність у забезпечення її реалізації у кримінальному праві України. Право України. 2017. № 2. С. 59–67.
5. Книженко О. Кваліфікація ухилення від покарання, узгодженого сторонами. Вісник Національної академії прокуратури України. 2018. № 3(55). С. 77–85.
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.
8. Чорна О. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в Україні. Jurnalul Juridic National: Teorie Şi Practică. 2018. Aprilie. С. 142–145.
9. Гольдарб К. Обмежувальний захід чи обмежувальний припис : який правовий інструмент проти домашнього насильства застосовувати ефективніше. URL: [https://protocol.ua/ua/obmegivalniy_zahid_chi_obmegivalniy_pripis_yakiy_pravoviy_instrument_proti_domashnogo_nasilstva_zastosovuvati_efektivnishe_\(zi_zrazkom_zayavi_pro_vidachu_obmegivalnogo_pripisu\)](https://protocol.ua/ua/obmegivalniy_zahid_chi_obmegivalniy_pripis_yakiy_pravoviy_instrument_proti_domashnogo_nasilstva_zastosovuvati_efektivnishe_(zi_zrazkom_zayavi_pro_vidachu_obmegivalnogo_pripisu))
10. Рішення Жовківського районного суду Львівської області від 12.12.2018 р. у справі 444/3602/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78498854>